

Verordening voor de openbare lagere school in Kockengen uit 1860

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Vanaf de Late Middeleeuwen had Kockengen een eigen lagere school. Het onderwijs werd eeuwenlang vanwege de kerk verzorgd. Met de Reformatie veranderde uiteraard de inhoud van het godsdienstonderwijs, dat een wezenlijk onderdeel van het leerprogramma uitmaakte, maar bleef de band tussen kerk en school bestaan. De grootste protestantse kerk (toen de Gereformeerde kerk genoemd) trad gewoon in de sporen van de rooms-katholieke. Op donderdag- en zaterdagmiddag stond het overhoren van gebeden en catechismusvragen op het leerprogramma van de Kockengense school.

De Dordtse Synode (1618 - 1619) dacht de uitoefening van het toezicht op het onderwijs, binnen een door de provincie aan te geven kader, toe aan de lokale magistraat en de kerkelijke gemeente samen. Dat leidde op den duur tot plaatselijke schoolverordeningen, veelal afgekondigd door de burgerlijke overheid, maar soms door de kerkeraad. Zo werd in Kockengen in 1676, naar aanleiding van een ingekomen klacht over het slechte orde houden door de schoolmeester en de daardoor lage kwaliteit van het onderwijs, door de kerkeraad een instructie voor de schoolmeester vastgesteld. De schoolmeester-koster verklaarde echter dat hij zijns inziens alleen rekening te houden had met de schoolorde van de Staten van Utrecht. Dit verzet van de onderwijzer was een koene daad, want hij was op verschillende manieren van de kerk afhankelijk. Dat bleek bijvoorbeeld in 1691 toen de opvolger van de overleden meester Jan van Gunst, schoolmeester Dirck Janss Blom tevens werd benoemd tot koster alsmede voorlezer en voorzanger in de kerk van Kockengen.

Al kort na de Bataafse Omwenteling in 1795 ging de patriotse overheid in de provincie Utrecht zich met het onderwijs bemoeien. In de winter van 1799 had de school in Kockengen 40 ingeschreven leerlingen, in de winter van 1811 waren dat er 100. Met de Schoolwet van 1801 werd het onderwijs landelijk geregeld. In 1806 werd de provincie Utrecht in vier schooldistricten verdeeld; onze hoek van de provincie vormde het derde district. Het Koninkrijk der Nederlanden zette dat beleid voort; in 1815 werd de provincie opnieuw in vier schooldistricten opgedeeld en gingen Breukelen, Kockengen en Nieuwer Ter Aa deel uitmaken van het tweede district. Het onderwijs bleef een overheidstaak. Het was openbaar, maar bood - trouw aan de traditie - ook ruimte aan godsdienstonderwijs (Nederlands Hervormd, de nieuwe naam voor wat vroeger gereformeerd heette). De oude school in Kockengen ging als openbare school verder. In de begintijd van het Koninkrijk kwam ongeletterdheid onder de protestanten in Kockengen en omgeving weinig meer voor; onder de rooms-katholieken was die situatie ongunstiger, vooral bij de vrouwen. Op de school van Kockengen werd ook klassikaal aan kran-tenlezen gedaan.

De Grondwet van 1848 verklaarde het geven van onderwijs vrij, maar de Schoolwet van 1857 kwam niet tegemoet aan de vraag om overheidssubsidie voor de bijzondere scholen. Pas de Leerplichtwet van 1900 maakte de toekenning van subsidie tot een morele verplichting; in 1920 kwam de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder lager onderwijs tot stand. Inmiddels was al in 1872 in Kockengen een rooms-katholieke school gesticht, gevolgd in 1893 door een protestants-christelijke school. Deze trokken zoveel leerlingen weg, dat de openbare school in 1934 moest worden opgeheven. In 1973 kwam de Stichting Bijzonder Algemeen Onderwijs Kockengen en omstreken tot stand, die in 1975 de school 't Kockenest opende.

De plaatselijke overheid bleef ook in de 19de en 20ste eeuw schoolverordeningen uitvaardigen. De Kockengense schoolverordening van 1860 is bewaard gebleven. Het is een boeiend en goed leesbaar document, dat ik hieronder in zijn totaal letterlijk laat afdrukken. Slechts op enkele plekken heb ik in kleine letters een verklarende opmerking toegevoegd.

Schoolverordening voor de openbare lagere school in de gemeente Kockengen

A. Van de Onderwijzer

Art. 1. De hoofdonderwijzer zal zich gedurende den geheelen schooltijd in de school moeten bevinden en dezelve zonder bijzondere noodzakelijkheid niet verlaten; hij zal zich uitsluitend met het onderwijs onledig houden, en zich gedurende de uren voor het onderwijs bestemd, met geene nevenbedieningen, voor de waarneming van welke hij de vereischte vergunning heeft bekomen, noch met eenig deel derzelve, mogen inlaten.

Art. 2. De hulponderwijzer of kweekelingen staan onder de onmiddellijke bevelen van den hoofdonderwijzer. Zij staan hem in alle deelen van het onderwijs ter zijde, en volgen zijne voorschriften met naauw gezetheid op.

Veel lezers zullen het begrip kwekeling(e) nog kennen als een leerling(e) van een kweekschool, het opleidingsinstituut voor onderwijzers; thans spreken we van stagiaires van een pedagogische academie. Destijds was een kwekeling echter meestal iemand die in dienstbetrekking behulpzaam was bij het geven van onderwijs zonder het onderwijsexamen te hebben afgelegd.

Art. 3. Ingeval van ziekte of tijdelijke afwezigheid van den hoofdonderwijzer wordt hij door den hulponderwijzer vervangen, die als dan niet van de aangenomen leermethode zal mogen afwijken en voor alles als ware hij hoofdonderwijzer aansprakelijk is.

Art. 4. Verlof tot tijdelijke afwezigheid, buiten de vacantien, wordt door den hoofdonderwijzer, zoo voor zich, als ten behoeve van den hulponderwijzer aan Burgemeester en Wethouders aangevraagd, zonder wier vergunning zij geene vrijheid hebben zich aan de waarneming hunner functien te onttrekken.

Art. 5. De hoofdonderwijzer zal geene kostleerlingen in huis mogen nemen, ook zal hij, even zoo min als de hulponderwijzer, bijzonder- of huis onderwijs mogen geven, dan op gevraagde en verkregen toestemming van Burgemeester en Wethouders.

Art. 6. Het is den hoofd- en hulponderwijzer verboden, ten einde in hunne betrekking iets te doen of te laten, geschenken, van welken aard ook, aan te nemen van de leerlingen, of van degenen die hen ter school zenden.

Art. 7. De hoofdonderwijzer zal orde en zindelijkheid, zoo wel in als buiten de School, door gepaste middelen handhaven; hij zal zorgen, dat alles wat tot het in iederen schooltijd te geven onderwijs behoort of vereischt wordt vóór den aanvang van den zelve in gereedheid is.

Art. 8. Wanneer in de woning van den hoofdonderwijzer besmettelijke ziekten heerschen, zal het onderwijs moeten stilstaan, tot dat de besmetting is geweken en niet, dan met toestemming van Burgemeester en Wethouders, worden hervat.

Is zulks ten aanzien der woning van den hulponderwijzer het geval (wanneer deze dus niet bij den hoofdonderwijzer inwoont) dan zal hij zich gedurende den bij het eerste lid bepaalden tijd, van het medegeven van onderwijs moeten onthouden.

Art. 9. De hoofdonderwijzer doet de jaarlijks door hem aan de plaatselijke schoolcommissie in te zenden tabel der school, vergezeld gaan van een verslag aangaande de school in het algemeen en in het bijzonder omtrent de geschiktheid en het gedrag der hulponderwijzers en kwekeling, den staat van het schoollocaal, de schoolmeubelen en andere behoeften, mitsgaders een

kort overzicht der leerlingen, hunne vorderingen en gedrag; hij zorgt dat deze stukken in den loop der maand Januarij bij die Commissie zijn ingekomen.

De plaatselijke schoolcommissie was een orgaan waarin zowel vertegenwoordigers van de plaatselijke overheden binnen het verzorgingsgebied van de school als leden van de kerkeraad zitting hadden.

Art. 10. De hoofdonderwijzer is belast met het aanleggen en bijhouden van een register der leerlingen die toelating tot de school hebben verkregen; dit register wordt ingerigt naar een door Burgemeester en Wethouders voor te schrijven model.

B. Van de leerlingen

Art. 11. Behalve de gelegenheid om des daags onderwijs te ontvangen, wordt de school gedurende de maanden November, December, Januarij en Februarij ook des avonds van zes tot acht ure daartoe opengesteld mits zich ten minsten tien leerlingen daarvoor hebben aangemeld, of zulks ten hunnen behoeve is geschied.

Art. 12. Op de dagschool worden geene kinderen aangenomen, die jonger zijn dan vijf Jaren, terwijl ook geene leerlingen langer dan hun veertiende Jaar op dezelve worden toegelaten.

In bijzondere omstandigheden, ter beoordeling en na verhoor als boven, kan van deze laatste bepaling eenige afwijking vergund worden.

Art. 13. De avondschool alleen als herhalingsschool beschouwd wordende, zal niet kunnen worden bezocht dan door leerlingen, die den vollen ouderdom van twaalf Jaren bereikt en dien van zestien Jaren nog niet volbragt hebben, en die daarenboven door het onderwijs in de dagschool (het welk niet te gelijk met dat in de avondschool kan worden genoten) zoo ver gevorderd zijn dat zij verstaanbaar lezen, vrij duidelijk schrijven en de rekenkunde tot den regel van drieën beoefend hebben.

De regel van drieën staat ook bekend als het vinden van de vierde evenredige. Dus in de verhouding $a : b = c : x$ het bepalen van de waarde van x als de drie andere getallen bekend zijn. Voor het oplossen van op evenredigheden berustende vraagstukken waren vroeger tal van regels in zwang, die bijzondere namen droegen en in de praktijk van handel en bedrijf nog wel eens werden toegepast.

In de eerste drie Jaren, na het in werking treden van deze verordening, zal ten aanzien dezer laatste bepaling, de gemaakte vorderingen namelijk ten behoeve van zoodanige leerlingen, wier onderwijs was verzuimd, of die om andere aannemelijke redenen, ter beoordeling van de plaatselijke schoolcommissie, in overleg met den hoofdonderwijzer, aan dat vereischte niet kunnen voldoen, ontheffing kunnen verleend worden.

Art. 14. De tijd voor de aanneming van nieuwe leerlingen wordt bepaald als volgt:

Voor de dagschool op den eersten Maandag der maanden Januarij, April, Julij en October van ieder Jaar, of deze op eenen door de Christenen in het algemeen erkenden en gevierd wordenden feestdag invallende, op den eerstvolgende dag.

Voor de avondschool, in voege als voren op den eersten maandag van de maanden November, December, Januarij en Februarij van ieder Jaar.

Art. 15. De ouders, voogden enz. die verlangen hunne kinderen, pupillen enz. voor het eerst ter school te zenden, zullen minstens veertien dagen vóór de tijdstippen in het vorige art. vermeld, van het voornemen daartoe kennis geven aan den hoofdonderwijzer, die uiterlijk acht dagen vóór de tijdstippen van aanneming, de generale lijst der aanvragen aan Burgemeester en Wethouders zal indienen, wier visum op dezelve, den hoofdonderwijzer tot magtiging voor de aanneming zal strekken.

Art. 16. Zij die vermeenen onvermogen te zijn om het schoolgeld te betalen,

zullen de aanvraag om gratis onderwijs minstens veertien dagen voor de tijdstippen in art. 14 vermeld aan Burgemeester en Wethouders moeten doen, behoudens de kennisgeving aan den hoofdonderwijzer bij het vorige artikel bedoeld.

De toestemmende beschikking van burgemeester en Wethouders wordt aan den hoofdonderwijzer, de afwijkende daarentegen tijdig genoeg aan dezen zoo wel als aan de belanghebbenden medegedeeld.

Art. 17. De leerlingen zijn verplicht op de bij art. 25 bepaalde uren ter school te komen en geene schooltijden te verzuimen.

De hoofdonderwijzer houdt geregelde aantekening van de te laat gekomenen, en van hen, die schooltijden, naar zijn oordeel zonder redenen van noodzakelijkheid, verzuimen.

Hij is bevoegd, na overleg met de plaatselijke schoolcommissie, zoodanige leerlingen, die reeds drie malen zijn te laat gekomen, bij verdere herhaling voor dien schooltijd af te wijzen.

Art. 18. Leerlingen in wier woningen besmettelijke ziekten, van welken aard ook, heerschen, zullen niet op de school worden toegelaten, dan op vertoon van een bewijs door een bevoegd geneeskundigen afgegeven waaruit blijkt dat de besmetting heeft opgehouden.

Ook is de hoofdonderwijzer bevoegd, zoo enige leerlingen, die door afzigtelijke onreinheid of verregaande onzindelijkheid eenen nadeeligen invloed op andere leerlingen zouden kunnen te weeg brengen, tijdelijk van de school te verwijderen; waarvan door hem tevens onverwijld aan de plaatselijke schoolcommissie zal worden kennis gegeven.

Art. 19. Ouders, voogden, enz. die vermeenen mogten, dat hunne kinderen enz. door den hoofd- of hulponderwijzer onrecht of ongelijk is aangedaan, zijn in de eerste plaats verplicht zich daarover met bescheidenheid tot den hoofdonderwijzer te wenden en hebben voorts de bevoegdheid deswege in beroep te komen bij Burgemeester en Wethouders.

C. Van het onderwijs en de schooltijden

Art. 20. Het onderwijs, hetwelk in de school gegeven wordt omvat de vakken, voorgeschreven onder Lid a tot i bij art. 1 der Wet van den 13 Augustus 1857 (Staatsblad n° 103).

De hoofdonderwijzer zal zorg dragen, dat het onderwijs in die vakken behoorlijk en regelmatig gegeven wordt, en in het algemeen de strekking heeft bij het 1ste lid van art. 23 dier wet aan gewezen.

Art. 21. De leerlingen der school worden, naar gelang hunner vorderingen, in klassen, en deze weder in onderafdeelingen verdeeld.

Art. 22. De werkzaamheden, met welke iedere klasse of afdeeling zich gedurende elken schooltijd der week onledig houdt, worden geregeld bij eene door den hoofdonderwijzer, in overleg met de plaatselijke schoolcommissie opge- maakte tafel van werkzaamheden die behoorlijk opgeplakt, altijd en op eene gemakkelijk zichtbare plaats in de school zal voorhangen.

Art. 23. De bevordering van leerlingen tot eene hogere klasse zal regelmatig geschieden en gelijken gang houden met de bij art. 14 bepaalde tijdstippen voor de aanneming van nieuwe leerlingen.

Het overgaan van leerlingen tot eene hogere afdeeling van dezelfde klasse zal tusschentijds kunnen plaatshebben.

De hoofdonderwijzer, aan wien niet een en ander geheel is overgelaten geeft van de bevordering in het 1ste lid bedoeld, kennis aan de plaatselijke schoolcommissie bij haar eerstvolgend bezoek.

Art. 24. Eenmaal in het Jaar, op den tijd door den hoofdonderwijzer in overleg met de plaatselijke schoolcommissie vast te stellen, en aan Burgemeester en Wethouders, benevens aan den districtsschoolopziener tijdig genoeg door den hoofdonderwijzer mede te deelen, wordt een meer opzettelijk onderzoek naar de vorderingen en het gedrag der leerlingen, een schoolexamen, met prijs uitdeeling gehouden.

Ouders, voogden enz. van leerlingen, benevens andere in het onderwijs belangstellenden zullen, zooveel de ruimte in het schoollocaal toelaat, dit onderzoek kunnen bijwonen.

D. Van de schooltijden

Art. 25. Er wordt gedurende het geheele Jaar schoolgehouden, en wel op de vijf eerste werkdagen van iedere week des voormiddags van negen tot twaalf en des namiddags van een tot half vier ure, behoudens de uitzonderingen hierna genoemd.

Art. 26. Voor Vacantietijden worden bepaald

- a de paasch of pinksterweek, ter beoordeling van de plaatselijke schoolcommissie
- b eene week in den zomer, op voordragt van den onderwijzer
- c de kersmisweek, aanvangende met den eersten kers- en eindigende met den nieuwenjaarsdag

terwijl daarenboven het onderwijs zal stil staan op de door de Christenen in het algemeen erkende en gevierd wordende feestdagen, en op den Goeden Vrijdag.

Art. 27. Leerlingen, wier woningen meer dan een kwartier uurs van het schoollocaal verwijderd zijn kunnen, met verlof van den onderwijzer, gedurende de maanden November, December, Januarij en Februarij, op aanvraag hunner ouders, voogden enz. des namiddags ten drie ure de school verlaten.

Art. 28. Het zal den hoofdonderwijzer vrij staan aan enkele leerlingen, die geregeld ter school gaan, zich door goed gedrag en ijver onderscheiden, op aanvraag hunner Ouders, Voogden enz. in bijzondere gevallen vergunning te verleenen tot het vóór het eindigen van den schooltijd verlaten van de school, of wel, tot het verzuimen van een enkelen schooltijd, zonder daarvan op de lijst bij art. 17 bedoeld aantekening te maken.

E. Van de Schooltucht enz.

Art. 29. De schooltucht wordt door den hoofdonderwijzer door gepaste middelen gehandhaafd.

Leerlingen, die zich onordelijk of slecht gedragen zullen na herhaalde waarschuwing van den onderwijzer, tijdelijk, doch niet langer dan gedurende acht dagen, van de school kunnen worden verwijderd, waartoe de hoofdonderwijzer de bevoegdheid hebben zal.

Art. 30. Bij voortdurend wangedrag en na reeds, in voege als bij het vorige art. is bepaald, verwijderd te zijn geweest, zal de onderwijzer daarvan aan de plaatselijke schoolcommissie kennis geven, die de magtiging tot eene langere of geheele wegzending daartoe redenen vindende, bij Burgemeester en Wethouders, ten behoeve van den hoofdonderwijzer zal aanvragen.

Art. 31. De door den hoofdonderwijzer naar goedvinden te houden aantekeningen van zoodanige leerlingen die strijdig met de schoolorde handelen of zich gedragen, zullen door hem bij elk bezoek van de plaatselijke schoolcommissie aan haar worden voorgelegd.

Art. 32. Wanneer zulks door den hoofdonderwijzer, na gehouden overleg met de schoolcommissie, doelmatig wordt geoordeeld, zullen er van tijd tot tijd bewijzen van goedkeuring en tevredenheid over het gedrag en de gemaakte vorderingen der leerlingen aan hen worden uitgereikt; die bewijzen zullen evenwel nimmer het karakter van belooningen mogen hebben, terwijl bij de toekenning derzelve, vooral ook op het gebruik, dat van de school gemaakt is zal behooren te worden gelet.

F. Van de schoollocalen en schoolbehoeften

Art. 33. De hoofdonderwijzer zal het schoollocaal behoorlijk doen schoonhouden, en voor luchtversching zorgen.

Eenmaal 's Jaars zal het zelve geheel worden gereinigd, waarvoor den onderwijzer eene billijke vergoeding wordt verstrekt.

De verlichting en verwarming gedurende de wintermaanden wordt, mede

tegen vergoeding, aan de zorg van den onderwijzer opgedragen.

Art. 34. Is er herstelling aan het schoollocaal, de schoolmeubelen of wel vernieuwing aan deze laatste noodig, in dat geval zal de hoofdonderwijzer daaromtrent eene schriftelijke opgave aan den burgemeester doen toekomen.

Art. 35. Alle, buiten de schoolmeubelen, benodigde behoeften voor het onderwijs, worden door den hoofdonderwijzer, tegen eene met dezen overeen te komen vergoeding per Jaar, voor ieder kind uit de gemeente kas te betalen, verstrekt.

Art. 36. Geene nieuwe soort van leer- of leesboeken worden door den hoofdonderwijzer aangevraagd, dan na alvorens de plaatselijke schoolcommissie over den aard en de strekking derzelve geraadpleegd, en hare goedkeuring op de invoering derzelve verkregen te hebben.

Art. 37. De schoolbehoeften, niet aan de leerlingen toebehoorende, moeten dus door hen in de school gelaten en mogen alzoo niet medegenoomen worden, tenzij de hoofdonderwijzer in bijzondere omstandigheden, daartoe vergunning hebbe gegeven.

Art. 38. Zij die leerlingen ter school zenden, zijn aansprakelijk voor verlies of beschadiging aan de schoolbehoeften, zullen de deswege door hen te betalen schadevergoeding komen ten bate van den hoofdonderwijzer en berekend worden naar een door den hoofdonderwijzer, in overleg met de plaatselijke schoolcommissie, opgemaakt en door Burgemeester en Wethouders goedgekeurd tarief.

Art. 39. De hoofdonderwijzer zal twee afzonderlijke inventarissen opmaken als

eene van de schoolmeubelen en

eene van de schoolbehoeften

van welke de eerstgenoemde op eene goed zichtbare plaats in de school zal worden opgehangen terwijl de laatstgemelde meer als verantwoording dienende onder den hoofdonderwijzer berustende blijft.

Beide worden door hem bijgehouden, zoo noodig vernieuwd, en, ingeval van veranderingen, door de plaatselijke schoolcommissie geviseerd.

Art. 40. Een uittreksel uit deze schoolverordening, speciaal wat betreft de artikelen 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 38, wordt door de zorg van den hoofdonderwijzer opgemaakt, ondertekend en op eene voegzame plaats in de school opgehangen.

Slotartikel

Deze schoolverordening kan ten allen tijde worden herzien.

Wanneer de hoofdonderwijzer van oordeel is dat eenige bepaling niet behoorlijk werkt, wijziging behoeft of nieuwe bepalingen zouden behooren te worden toegevoegd, wordt door hem een daartoe strekkend voorstel aan de plaatselijke schoolcommissie gedaan, die, zich daarmede vereenigende, de zaak ter kennis brengt van Burgemeester en Wethouders, welk collegie dezelve brengt ter tafel van den raad.

Voorschreven Commissie, in ervaring komende van behoefte aan wijziging of uitbreiding treedt deswege in overleg met den hoofdonderwijzer en gedraagt zich voorts zoo als bij de 2^{den} alinea is aangewezen.

Aldus vastgesteld ter openbare Vergadering van den Raad der gemeente Kockengen, den 20sten December 1860

Belangrijkste bronnen

Archief van de voormalige Gemeente Kockengen, 1811 - 1988 (Gemeentehuis te Breukelen), inv. nr. 2025.

E.P. de Booy, 1977. De Weldaet der Scholen. Stichtse Historische Reeks, nr. 3. De Walburg Pers, Zutphen, 374 blz.